

S přihlédnutím ke všem těmto číslům i k uvedené už relaci mezi počtem orlovských obyvatel vůbec a počtem jejich obyvatel činných v obchodě lze tedy obchodní síť meziválečné Orlové hodnotit v mezích možností, které pro rozvoj obchodu skýtala ostravská průmyslová oblast a zejména její východní část, jako dosti rozvinutou, s obslužnými funkcemi, které přesahovaly hranice města. Toto zjištění neodporuje celkovému střízlivému hodnocení vývoje obchodů na Těšínsku v období první republiky, jak jsme je formulovali v první části našeho seriálu.

Přes všechny své přednosti měla struktura obchodní sítě Orlové daleko k rozsahu a úrovni, jíž by se mohla řadit v měřítku československého státu ke špičkovým obchodním střediskům — počínaje největšími obchody s poměrně nejvyspělejší snahou o moderní způsob prodeje a přístup ke klientele a s největšími, nicméně přece jen místními, limitovanými finančními zdroji, a konče desítkami obchůdků, kde jejich majitel a provozovatel v jedné osobě stál ve dveřích svého krámků a snažil se zlákat zákazníky, aby vešli dovnitř, něco si ve všelijak zaplněné místnosti koupili a dopomohli mu a jeho rodině ke skromné existenci. Poměrně hodně tu bylo židovských a německých obchodníků, přibývalo českých, zatímco polských nebylo mnoho. Přes přítomnost některých profesně zdatně vedených obchodních podniků byla i orlovská obchodní síť jako celek poplatná rysům provincionalismu, a přestože i ona začala ve 20. i ve 30. letech intenzivněji než dříve integrovat do širších vazeb vnitřního i mezinárodního obchodu (včetně silicích pronikání filiálek velkých obchodních nebo výrobně obchodních firem odjinud), nebyla s to tyto rysy zatím překonat. V dalších částech seriálu se pokusíme o její konfrontaci se situací v jiných městech Těšínska.

Poznámky:

- ¹⁾ Srv. Katalog Průmyslové, živnostenské, obchodní a hospodářské výstavy Těšínska a Ostravska v Orlové 26. VI.—8. VIII. 1926. Orlová 1926. Seznam zúčastněných firem je uveden na s. 166—178.

²⁾ Navazujeme tak na první část stejnojmenného článku v Těšínsku, 1994, č. 2, s. 18—21.

³⁾ Československá statistika. Sv. 98. Sčítání lidu v RČS ze dne 1. prosince 1930. Praha 1934, tabulka č. 2.

⁴⁾ Tamtéž, tabulka č. 14.

⁵⁾ Tamtéž. Sv. 104. Praha 1934, tabulka 4 a 5. V souhrnu českých zemí patřilo v roce 1930 z 5 277 531 ekonomicky aktivních obyvatel k průmyslu a výrobním řemeslům 2 247 216 osob (45,28%) a k terciární sféře 1 349 542 osob (25,57%). Na 1 ekonomicky aktivního obyvatele připadalo 0,85 osob závislých obživou.

⁶⁾ Blíže viz publikaci Dějiny Orlové. Orlová 1993, s. 82—83.

⁷⁾ Podle pramenů uvedených v poznámkách č. 3 a 5. Skutečný počet pracovníků v obchodech na území Orlové byl patrně vyšší než počet místních obyvatel, kteří byli evidováni statistikou jako ekonomicky činní v obchodech. Bylo to dáno jak odlišnou koncepcí tzv. subjektivního a objektivního povolání při sčítání lidu a při sčítání živnostenských závodů, tak skutečností, že do zaměstnání v orlovských obchodech patrně dojížděli i někteří lidé z okolí, zatímco orlovských obyvatel, kteří by vyjížděli za prací do obchodů v jejím okolí, bylo asi podstatně méně.

⁸⁾ V českých zemích bylo při sčítání lidu v roce 1930 napočítáno 300 785 obyvatel ekonomicky aktivních v obchodě (při 10 674 386 všech obyvatel), takže na 1 osobu ekonomicky aktivní v obchodě připadalo v průměru 35,49 obyvatel. Viz prameny uvedené v poznámkách č. 3 a 5.

⁹⁾ Srv. seriál článků Jana Steinera Do minulosti orlovských obchodů a služeb (1—4), otištěný v Orlovských novinách, 1991, č. 15, 16, 17, 18, vždy s. 5. Informace v něm obsažené obohacujeme o údaje publikované v souvislosti s uvedenou už výstavou v roce 1926 (viz poznámka č. 1) a o další práci s pamětníky.

¹⁰⁾ V rámci Obchodně podnikatelské fakulty v Karvině byly zpracovány pozoruhodné práce Andrey Janotové Z dějin firmy Albín Chamrad, Karviná 1993, a Martiny Michálové Z dějin soukromého obchodu textilem Albína Chamrada v Orlové. Karviná 1993.

¹¹⁾ Citace reklam ve všech částech článku podle pramene uváděného v oznámce č. 1.

¹²⁾ Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství. Sv. II. Praha, Rudolf Mosse 1930, s. 2 362—2 363.

Svědectví ze Slovenska

Mečislav Borák

Problematika zločinů spáchaných sovětskou policií NKVD v prvních letech války, obvykle symbolicky spojovaná s nejnámějším zločinem v Katyni, je stále předmětem zvýšeného zájmu veřejnosti na Těšínsku. Sotva se tomu lze divit, když uvážíme, že jen podle dosavadních neúplných zjištění padlo těmto zločinům za obět zhruba 300 občanů z Těšínska. Vyčázíme proto vstříc tomuto zájmu a postupně zveřejníme několik příspěvků, které přinášejí nové či méně známé pohledy na kатыňskou problematiku a na její souvislosti s českou a slovenskou historií.

Slovensko je s problematikou Katyně spojeno především účastí prof. MUDr. Františka Šubíka v mezinárodní komisi lékařů, kterou na jaře r. 1943 povolali Němci k exhumacím kатыňských hrobů. Byl profesorem patologie na lékařské fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě a za války, v době Sloven-

ské republiky, se stal dokonce členem Státní rady a šéfem zdravotní správy na Slovensku. V podobné lékařské komisi, která se v červenci 1943 účastnila exhumací v ukrajinské Vinnici (bylo tam nalezeno téměř 10 tisíc místních obyvatel povražděných příslušníky NKVD), byl vedoucí Ústavu soudní medicíny bratislavské univerzity profesor dr. Herman Krsek.

Nedávno byla publikována zmínka o jedné oběti ze Slovenska.¹⁾ Nešlo o obět Katyně, ale o polského policistu zavražděného v Mednoje u Tveru, jak o tom svědčí jeho zařazení do transportu č. 037/1, který vyjel z tábora v Ostaškově 20. 4. 1940. Jmenoval se Brunon Skorupa, nar. 2. 9. 1911, syn Leopolda a Wiktorie. Byl strážníkem slezské policie a sloužil v obci Skalité na Slovensku, která tehdy, v letech 1938—1939, byla na několik měsíců součástí Polska.

foto Dan Waclawek

Je velmi pravděpodobné, že podobných případů obětí z řad příslušníků policie či polské státní správy ve slovenských obcích tenkrát přičleněných k Polsku (na Oravě, Spiši a Javorině) bylo více.

Objevil se ale i případ zcela opačný — z polské obce, která byla v září 1939 na několik let přičleněna ke Slovenskému státu. Jde o obec Chyžné na Oravě, odkud pocházel zvěrolékař **Andrej Pardel**. Podle článku ve slovenském deníku *Gardista*²⁾, z doby krátce po objevu katyňských hrobů, narukoval zmíněný dr. Pardel jako důstojník polské armády v záloze do války proti Hitlerovi a vůbec netušil, že Chyžné bylo několik dnů poté obsazeno slovenskou armádou. Těžko říci, zda se sám pokládal více za Slováka či za Poláka, slovenskému tisku však jeho varovné svědectví každopádně dobře propagandisticky posloužilo. V mnohém ohledu může být zajímavé i pro naše čtenáře.

„Tragédie polských důstojníků, zajatých ruskou armádou na podzim 1939 na Volyni, ve Włodzimierzi, mě nutí ještě jednou prožívat události, jichž jsem se účastnil jako jejich kamarád až do chvíle rozloučení s mužstvem v kasárnách důstojnické dělostřelecké školy ve Włodzimierzi. Dnes si mohu říci, že jsem vyšel z té lidské bouře s větším štěstím než oni, protože jsem se ve zdraví dostal domů, ke svým známým, do rodné obce, navrátilivši se ke Slovensku. Tam na daleké Volyni jsem ještě nevěděl, že Orava a Spiš jsou už součástí Slovenska. V těchto rozhodujících chvílích jsem si měl vybrat mezi Německem a Ruskem. I když mi nebylo ani jedno ani druhé po chuti, přece jsem se nepotřeboval dlouho rozhodovat. Bez-

podmínečně jsem si vybral to první. Přispěly k tomu mé dojmy po setkání s bolševickou armádou.

Bylo to 16. září 1939 u Włodzimierze. Celou noc jsme byli v zákopech. Polské dělostřelectvo pracovalo do půlnoci v boji proti Němcům. O spánku nebylo ani řeči, nebyla na to ani nálada. Po půlnoci se všechno utišilo a ráno nás krásné sluníčko vytáhlo ze zákopů. Všude bylo ticho. Probouzel se v nás pocit šťastného zakončení útrap, přestože jsme si to sami neuměli zdůvodnit.

Říkalo se, že sovětská armáda přijde Polsku na pomoc, že smlouva rusko-německá kryje snahu sovětské politiky zničit Německo. Ani se nevědělo, odkud se berou takové Polákům příznivé hlasy. Nechtělo se věřit, odkud se bere tolik přátelství ze strany východního souseda, který stále káral polský režim, pořádek, kulturu a zvláště náboženské cítění. Důstojníci měli obavy, že sovětské přátelství je obyčejnou lstí pro nezkušené lidi. Nevěděli, že právě oni budou těmi, kteří svým životem dokáží, jaké je komunistické přátelství, jaký je etický podklad jejich metod, že tím odkryjí pravý cíl komunismu. Ve skutečnosti však byli připraveni platit přátelstvím za přátelství.

Při takovém uvažování nás zastihl rozkaz, abychom mužstvo vyvedli ze zákopů a přivedli do města. Když jsme vkročili do města, zpozorovali jsme, že se děje něco neobvyklého. Ulicemi projížděla velkou rychlostí auta s polskými důstojníky. Civilní obyvatelstvo se motalo vyplašeně po ulicích, jedině typičtí volynští Židi, které šlo podle oděvu a vzhledu lehce poznat, měli opravdu velmi dobrou náladu. Tak dobře naladěné jsem je viděl v malých i větších městečkách, když vítali přijíždějící tanky rudé armády tím, že zvedali zařaté pěsti a radostně mávali krvavým praporem.

Divil jsem se, že si žili v Polsku jako doma a přece v této chvíli neuměli projevit svůj smutek s domácími. Dívaje se na opuštěná děla, na rozházenou municii, volně pobíhající vojenské koně, cítili jsme, že se stalo něco, co nás už odloučí od zbraní a vojančiny. Když jsem přivedl své mužstvo na určené místo, bylo tam už shromážděné vojsko všech zbraní. Hned přišel i velitel posádky bez doprovodu důstojníků. Už nebyl rozkaz k pozoru, ani hlášení. Velitel vystoupil před jednotky a rozkázal, aby vystoupili všichni, kteří pocházejí z východního území. Potom jim oznámil, že jménem republiky je propouští na neomezenou dovolenku domů. Nám, co jsme tam zůstali, oznámil, že sovětská rudá armáda dnes ráno překročila hranice Polska a postupuje směrem na západ. Rozhodl se proto zastavit další boj a složit zbraně. Radil nám, abychom udělali, co nám připadá nejlepší, to znamená zůstat nebo odejít na západ.

Byl jsem rozhodnutý. Ponechal jsem si jen kompas, abych se mohl i v noci orientovat na cestě směrem k Tatrám. S několika kamarády jsem se vydal na cestu. Všude bylo plno lidí.

Nejzajímavější bylo, že před 16. zářím 1939 šli všichni směrem na východ. Po 16. září³⁾ se však všichni vraceli na západ. Nikdo nevěděl přesně, jak je v Rusku, ale zdravý instinkt tisíců utečenců dával vycítit, kam se ubírat.

Daleká cesta domů a k tomu slabý zdravotní stav mě přinutily zdržet se ve Włodzimierzi. Pustil jsem se na druhý konec města, do kasáren důstojnické střelecké školy, kde se právě sešli všichni důstojníci, i ti, jimž se cesta domů zdála dlouhá a nemožná. O rudé armádě začaly pomalu kolovat první zvěsti. Z východních hranic se auty vraceli důstojníci. Byli překvapení, mysleli ti totiž, že je Rusové skutečně přicházejí zachránit. Předpokládali, že je nechají na

pokoji. Při prvním setkání došlo i k projevům velkého přátelství, ale když sovětská armáda přistoupila k internování důstojníků a mužstva a odvázeli je na neznámé místo, bylo jasné, jaké je to přátelství . . .

Téhož dne došly zprávy, že komunističtí komisaři stříleli kněze a významné polské činitele. Za 24 hodin byl sociální, hospodářský i kulturní pořádek „reorganizován“ podle nového komunistického režimu.

Třetího dne vkročily do města sovětské obrněné vozy. Kasárna byla hned obklíčena. Čtyři pancéřové vozy vjely do vrat kasáren, za nimi několik nákladních aut, naplněných rudými vojáky. Tito vojáci vystoupili a začali prohledávat kasárna a všechny vojáky odvádět na kasárenské cvičiště. Byl jsem ve skupině několika kamarádů, záložních důstojníků, u velitelské budovy. I k nám se přiblížili dva rudí důstojníci. Nelíbili jsme se jim, proto nám začali vykládat, že znají nezkrotnou hrdost polských důstojníků a kněží stejně jako jejich nenávisť k sovětskému režimu. Snažili jsme se je nějak získat, aby nám prozradili, co s námi zamýšlejí. Podařilo se nám je trochu obměkčit. Radili nám, abychom se přiklonili k sovětské ideji. Co se stane v opačném případě, když se k sovětské ideji nepřidáme, to nám dali znát dosti zřetelně.

A to nám stačilo! Využili jsme první příležitosti, abychom zmizeli mezi mužstvem i se svými hodnostní. Dostat se ven z kasáren, na to už bylo pozdě . . .

Na nádvoří bylo shromážděno pár tisíc vojáků. Sovětský důstojník dal vyhlásit, aby důstojníci a kněží vystoupili a postavili se bokem, daleko od mužstva.

Rudí vojáci dohlédli, zda ještě některý nezůstal a hned všechny důstojníky a kněze posadili do autobusu a odvezli je z kasáren. Už jsme je více neviděli, ani o nich neslyšeli. Zbylému mužstvu prohlásil, že kdo chce zůstat v Sovětském svazu, může vystoupit, ale těch nebylo mnoho. Ostatní projevili přání vrátit se zpátky na území obsazené Německem. Těm sovětský důstojník přislíbil pomoc a hned dal všechny odvézt na stanici a naložit do nákladních vlaků. Pozdě v noci jsme nastoupili cestu domů. Celou noc a následující den jsme cestovali na východ (!), i když nás ujišťovali, že jedeme správným směrem — na západ.

Právě proto jsme se s kamarádem rozhodli při nejbližší příležitosti zmizet z transportu do tmavé noci. Když se vlak zastavil a byla vhodná příležitost, vyskočili jsme z vlaku. Dlouho jsme se schovávali, aby nás nechytili.“

Podrobnosti o návratu dr. Pardela do Chyžného už článek neuvádí. Zmiňuje se jen, že tam šťastně dorazil ještě během září 1939, a že vyprávění dr. Pardela může být jedním z důkazů pro tvrzení, že bolševici měli tajné plány na likvidaci zajatých polských důstojníků připraveny už dávno předem.

Poznámky:

¹⁾ J. Tucholski, *Mord w Katyniu*. Warszawa 1991, s. 349 a 844, M. Borák, *Symbol Katynia*. Czeski Cieszyn 1991, s. 103.

²⁾ Ako to bolo pred Katynom? *Gardista* (Bratislava) 13. 5. 1943.

³⁾ V obou případech má správně být 17. září 1939.

Jindřich Zogata — jeden ze zapuzených a znovuobjevených básníků

Antonín Satke

Jindřich Zogata patří celým svým životem od raného dětství jablunkovským horám a každý jeho verš a každé jeho slovo tkví hluboko v odkazu lidu tohoto kraje, bez něhož se stále vrací, i když jej osud proti jeho vůli donutil žít již více než dvě desítky let v Brně. Už v mládí mu zkřížily přímější cestu na pole poezie totalitní antikulturní poměry a jeho básnický talent mělo zadusit rozmetání sazby několika básnických sbírek, připravených již k tisku v roce 1968, a autor se pak nemohl přes dvacet let básnický projev.

Jindřich Zogata se narodil 6. 8. 1941 v Jaworzynce u Jablunkova v Polsku (na pomezí česko-polském), chtěl studovat filozofii, ale to mu dovoleno nebylo a mohl absolvovat jen zemědělské inženýrství. Následky perzekuce po r. 1968 pocítil na sobě tak, že musel pracovat manuálně v různých zaměstnáních, dnes je zaměstnán v Technických službách města Brna. Součástí Jaworzynky byla do roku 1922 osada Hřčava, dnes v ČR, s níž je autor stále těsně spjat, právě tak jako s Bukovcem pod Hřčavou, kde žil až do r. 1974. Obě lokality byly mocnou inspirací pro jeho tvorbu.

Od dětství mu zněla do jeho vnímavé duše síla poetického slova a tóny lidového dudáckého hudebního projevu a písní jeho otce, která se později přenesla v synově bohaté obraznosti do nezvyklých a z hloubky jeho básnického prožitku tryskajících me-

tafor, o nichž řekl ještě za života Jan Skácel, že je Zogata „odpaluje jako rakety a nechává je za letu hořet a rozpadat a popel jeho výbuchů dopadá zpět na básnickovu hlavu“.

Na veřejnost pronikl v 60. letech sem tam svými verši, ale to byly jen drobtý z mohutného toku jeho poezie. Teprve v roce 1985 se mu podařilo publikovat ve společnosti dvou jiných autorů povídek (pod společným titulem *Stříbrné rybky*, jež vydal brněnský Blok) pět povídek pod názvem *Dvory*. Jeho krátké prózy ihned zaujaly a ti, kdo o počátcích Zogaty tvorby věděli, byli sami překvapeni, protože prozatím Zogata překvapoval svou obrazností ve verši, kdežto zde se objevuje jako vypravěč horalských příběhů, odehrávajících se na hrčavských a bukovských úbočích, příběhů dost elegicky laděných, z nichž dva mají jeho srdci nejbližší: je to několik výseků ze života němeého hrčavského řezbáře (*Němý* — jedinečné je v této povídce zkratkovité vylíčení odchodu němeého hrdiny povídky z tohoto světa) a touž zkratkou vylíčená a do horského ticha situovaná gajdošova cesta na horalskou svatbu, na níž má jako dudák hrát (*Gajdoš*). Syn se zde hluboko ponořil do tajemného souznění s otcovým uměním, které se nese z hospody v gajdošských tóninách nad tichou zimní krajinou, jež i pod bílým příkrovem zpívá svými bojtkami (písněmi) o tvrdosti práce a života v horách. Autor zde naznačil, že mezi jeho větou